

CATULLUS 32.1

Amabo, mea dulcis Ipsitilla ¹,
ipsithila *X* (al. ipsicilla *R*) ipsi illa *O*

Οἱ προσπάθειες τῶν φιλολόγων νὰ ἀποκαταστήσουν τὸ γυναικεῖο ὄνομα τοῦ στ. 1 πού μᾶς δίνουν οἱ δύο κώδικες (*O*=Oxoniensis Canonicianus class. lat. 30 s. XIV, *X*=fons communis codd. *G* et *R*) εἶναι πολλές καὶ καλύπτουν χρονικὰ ὅλο τὸ διάστημα ἀπὸ τὶς editiones antiquae τοῦ 15ου αἰ. μέχρι τὶς recentiores ².

Πρὶν προχωρήσουμε ὅμως, ἀναφέρουμε κατατοπιστικὰ γιὰ τὸ ποίημα ὅτι πρόκειται γιὰ ἓνα ποίημα-γραμματίδιον ³ τοῦ Κάτουλλου μὲ παραλήπτη ἓνα scortillum· ὁ ποιητὴς ζητᾷ ἀπὸ τὴν κοπέλα νὰ τὸν καλέσει νὰ πάρουν μαζὺ τὸν ἀπογευματινὸ τους ὕπνο καὶ νὰ ἀπολαύσουν τὶς χαρὲς τοῦ ἔρωτα. Τῆ μικρῆ αὐτῆ ἐπιστολῆ—πού θὰ ἦταν ὀνομαστική, ὅπως εἶναι φυσικὸ—τὴ στέλνει σὲ μιά, πρόσκαιρη ἀσφαλῶς, ἐρωμένη του πού, κατὰ τὴ γνώμη μας ὀνομάζεται Septimilla καὶ ὄχι Ipsitilla ἢ κάπως ἄλλιῶς. Ἀλλὰ ἄς δοῦμε στὴ συνέχεια κατὰ πόσο μπορούμε μὲ ἀσφάλεια νὰ ὑποστηρίξουμε τὴν ἄποψή μας, ἀφοῦ πρῶτα ἐξετάσουμε τὶς διορθώσεις πού προτάθηκαν κατὰ καιροῦς.

Κοινὸ χαρακτηριστικὸ τῶν περισσότερων διορθώσεων (σημ. 2) εἶναι ὅτι ἀποτελοῦν ὑποκοριστικὰ τῆς ἀντωνυμίας ipsa στὴ σημασίᾳ της «κυρία, ἀφέντρα» (ipsimus et ipsima=dominus et domina) ⁴ μὲ τὴ σημασίᾳ αὐτῆ χρη-

1. Τὸ κείμενο ἀκολουθεῖ τὴν ἐκδ. τοῦ R. Mynors (*C. V. Catulli Carmina*, Ὁξφόρδη 1958, ἀνατ. 1972), ἐνῶ ἡ συλλογὴ τῶν διαφορετικῶν γραφῶν στὶς σσ. 334-6 εἶναι ἀπὸ τὴν ἐκδ. τοῦ H. Bardon (*Catulli Carmina*, Coll. Latomus, τόμ. 112, Βρυξέλλες 1970).

2. Hypsithilla (ὑποκορ. τοῦ Hypsithea): Scaliger, Ipsicilla: Fröhner (*RhM* 43, 1858, 148 κ.έ.), Ipsithilla: Ellis, Lafaye, Merrill, Gratwick (*Glotta* 44, 1966, 174-176, ὅπου καὶ ἐπιχειρήματα κατὰ τῶν γραφῶν Ipsicilla καὶ Ipsitilla), Ipsimilla (ipsim-illa): Baehrens, Hypsiphylla: Palmer, Ipsitilla: Sabbadini (*Glotta* 3, 1912, 150 κ.έ.), Kroll, Gazzaniga, Bardon, Queen, Ipsillilla: L. de Gubernatis, Ipsipilla: Neudling (*A Prosopography to Catullus*, Iowa 1955, σ. 87), Ipsulilla: Pighi, ipsissima: Herrmann (*Latomus* 16, 1957, 677).

3. Πρβ. W. Kroll, *Catull* (Teubner), Στουτγάρδη ³1959, σ. 60: «Ein rasch hingeworfenes Billett...».

4. Βλ. F. Buecheler, *Petronii Saturae*, Βερολίνο 1958, 63.3: «ipsimi nostri deli-

σιμοποιούνται και οι υπερθετικοί τύποι *ipsimus* και *ipsima* (Πετρών. *Sat.* 63.3 και 75.11). 'Η άντωνυμία μπορεί να έχει και χαϊδευτική απόχρωση' πρβ. τόν παιδικό τύπο *issa* σέ έπιγραφή (ISSA HAVE, Inscr. ap. Fabr. p. 45, n. 255), καθώς και τó όνομα *Issa* ένός άγαπημένου σκυλιού («of a pet dog») στό Μαρτιάλη (1.109)· τόν τύπο αυτό τόν βρίσκουμε έπίσης και ύποκορισμένο *issula* (Πλαῦτ. *Cist.* 450). "Όλες όμως οι διορθώσεις είναι τύποι «άμάρτυροι» και είναι προβληματικό αν οι διαφορετικοί θεματικοί χαρακτηρισες που έχουν τά ύποκοριστικά αυτά όνόματα είναι πάντα δικαιολογημένοι. 'Η διόρθωση π.χ. του Fröhner (*Ipsicilla*, ύποκ. τής άντων. *ipsa*) βασίζεται στην έναλλαγή τών *c* και *t* που παρατηρείται στους κώδικες του Κάτουλλου και σχηματίστηκε, λέει, κατά τó *Aequus-Aequiculus*. Τό θηλυκό όμως θά έπρεπε να είναι *Aequicula* και όχι *Aequicilla* (*Ipsicilla*), έκτός αν είχαμε διπλό ύποκορισμό, πράγμα που δέ μαρτυρείται σ' όλόκληρη τή λατινική γραμματεία για τó *Aequus*.

'Η έπιχειρηματολογία του Sabbadini για τή διόρθωση *Ipsitilla* είναι άρκετά άνεπαρκής, άφοῦ σ' όλόκληρη τή γραμματεία δέν άπαντά διπλή ύποκοριστική κατάληξη *-itilla* (βλ. έπιχειρήματα κατά τών διορθώσεων *Ipsitilla* και *Ipsicilla* στό άρθρο του Gratwick, δ.π. σημ. 2, σ. 175).

Οι διορθώσεις *Ipsililla* και *Ipsulilla* στηρίζονται συνήθως στη γνωστή λέξη *ipsullices* (πρόκειται για τά μεταλλικά έλάσματα που παρίσταναν άνθρώπινες μορφές: *ipsullices bracteae in virilem muliebremque speciem expressae*, βλ. στό λεξικό τών Lewis and Short) και μπορεί να σήμαιναν «κουκλίτσα», είναι όμως και αυτές «άμάρτυρες».

'Η μοναδική διόρθωση που δέν άποτελεί «άμάρτυρο» τύπο είναι του Herrmann (*ipsissima*). Θα πρέπει όμως να μñν τή δεχτούμε για τούς έξής δύο λόγους: πρώτα γιατί με τή σημασία «έρωμένη» («*maitresse*»), που ό ίδιος άποδίδει στον υπερθετικό αυτό τύπο τής άντων. *ipsa*, δέν άπαντά πουθενά (τό μοναδικό παράδειγμα που έχουμε στον Πλαῦτο, *Trin.* 988, χρησιμοποιείται για τñν κωμική άπάντηση στην έρώτηση «*ipsusne es? ipsissimus*»=«αυτός εί;-αυτότατος»)¹. Δεύτερο για λόγους μετρικούς² (ή παραλήγουσα του

catus decessit) (*ipsimi* Scheffer, *ipim nostri H* (=codex Parisiensis lat. 7989 olim *Traguriensis*), όπου σχολιάζοντας γράφει: «*ipsumus vel ipsimus et ipsima etiam in posterioribus dominus et domina vocantur*». Βλ. έπίσης Gratwick, δ.π., σ. 174 και C. Fordyce, *Catullus A Commentary*, 'Οξφόρδη 1961, σχόλια στό 3. 6f.

1. Πρβ. Pomp. *gramm.* V 153, 16 *nomina...non recipiunt comparationem. Ne te decipiant illa Plautina et Afraniana verba:-issimus. ioco comico hoc dixit; est etiam apud Graecos αυτότατος* (Aristoph. *Plut.* 83) *tale; comica sunt ista et ad artem non pertinent* (παρατίθεται στον TLL, λήμμα *ipse*, σ. 295.25 κ.έ.).

2. Βλ. παρόμοιες άντιρρήσεις στό άρθρο του H. J. Leon, *A Quarter Century of Catullan Scholarship*, *CW* 53 (1960) 145.

ipsissima είναι βραχεία, ενώ ο φαλαίκειος στίχος του ποιήματος απαιτεί μακρά και παράβαση παρόμοια δὲν ἀπαντᾷ πουθενὰ στὸ ἔργο τοῦ Κάτουλλου).

Ἡ ἔρμηνεία τοῦ Gratwick (Ipsithilla < i (προθετ.)+psith- (=ψί-θιος)+illa (ὑποκορ. κατάλ.), παρόλο πὺ εἶναι ἔλκυστική, δὲν εἶναι τόσο πειστική, γιατί δὲν εἶναι ἐξακριβωμένο ἂν ἔχει μεταπηδήσει ρίζα ἑλληνικῆς λέξης στὴ Λατινική μὲ ὑποκοριστική κατάληξη καὶ προθετικὸ φωνῆεν λατινικά. Τὰ παραδείγματα πὺ ὁ ἴδιος ἀναφέρει (σ. 175), ipsilion καὶ ipsillum ἀντὶ psyllium, καθὼς καὶ ipsatirus ἀντὶ psathyrus, ἀποτελοῦν πράγματι λέξεις-δάνεια ἀπὸ τὴν Ἑλληνική, προέρχονται ὅμως ἀπὸ τὴν καθομιλούμενη τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ. ¹. Ἐπιπλέον καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ παραδείγματα δὲν ἀποτελοῦν πραγματικὰ παράλληλα τοῦ Ipsithilla (i-psith-illa) μιὰ καὶ κανένα δὲν ἔχει τὴν ὑποκοριστική κατάληξη· τὸ μόνο κοινὸ μὲ τὰ παραπάνω παραδείγματα εἶναι τὸ προθετικὸ φωνῆεν.

Μὲ βάση λοιπὸν τώρα τὰ λάθη τῶν γραφῶν (πράγμα πὺ δὲν προσέχτηκε ἴσως ἀπὸ τοὺς προγενέστερους διορθωτῆς) τῶν δύο καλύτερων κωδίκων (X καὶ O) θὰ προσπαθήσουμε νὰ στηρίξουμε τὴ θέση μας ἀπὸ παλαιογραφικὴ ἀπόψη· στὴ συνέχεια θὰ ἐξετάσουμε τὸ ὅλο θέμα ἀπὸ μετρικὴ καὶ αἰσθητικὴ ἀπόψη.

Α'. Παλαιογραφικά

Ἐναφέρω μερικὲς χαρακτηριστικὲς περιπτώσεις λαθῶν

α) σὲ κύρια ὀνόματα

14.9 Sulla: si illa X, O

41.1 Aemeana: a me an a X, O

28.9 O Memmi: omnem mi X, omne mi O

45.1 Acmen: ac men X

β) σὲ ἄλλες λέξεις

36.1 Annales Volusi: (annale X), suo lusi X, O

39.11 Etruscus: et truscus X, O

14.18 curram: cur tam X

66.8 Beroniceo: ebore niceo X, O

Ἐπὸ τὰ παραδείγματα φαίνεται καθαρὰ ἡ τάση τῶν δύο γραφῶν νὰ διασποῦν τὴ λέξη, ἴσως ἐξαιτίας τῆς κακῆς κατάστασης τοῦ ἀρχέτυπου. Γιὰ τὸ πρόβλημά μας ἰδιαίτερη σημασία ἔχει ἡ γραφὴ στὸ 14.9 (si illa) προκει-

1. Γιὰ περισσότερες πληροφορίες βλ. F. Sommer, *Handbuch der Lateinischen Laut-und Formenlehre* (2η, 3η ἐκδ.), Χαϊδελβέργη 1914, σ. 293 κ.έ.

μένου για τὸ ὄνομα Sulla. Ἐφόσον ὁ ἴδιος γραφέας τοῦ *O* στὸ 32.1 ἔχει γράψει *ipsi illa*, ἀναλογικὰ θὰ περίμενε κανεὶς τὸ ἀρχέτυπο νὰ ἔχει *ipsulla* καὶ ὄχι *ipsulilla* ποὺ διορθώνει ὁ Pighi, ξεκινώντας φυσικὰ ἀπὸ ἄλλη βίαση. Ἡ γραφὴ ὅμως *ipsulla* δίνει μιὰ συλλαβὴ λιγότερη στὸ φαλαίκειο στίχο καὶ ἀπορρίπτεται. Ἡ γνώμη μας λοιπὸν εἶναι πὼς τὸ χωρίο ἦταν φθαρμένο καὶ μπροστὰ ἀπὸ τὸ *ipsi* καὶ ἀνάμεσα στὰ *ipsi* καὶ *illa*. Ἔτσι μποροῦμε νὰ ἔχουμε τὸν ἐξῆς παλαιογραφικὸ συνδυασμὸ:

	γ	β	α							
Amabo, mea dulcis	i	p	s	i	t h	i	l	a	(κώδ. <i>X</i>)	
S	e	p	t	i	m	i	l	l	a	
	i	p	s	i		i	l	l	a	(κώδ. <i>O</i>)

α) Ἀπὸ τὰ παραπάνω φαίνεται ὅτι ἡ γραφὴ (*ipsi illa*) τοῦ *O* δείχνει μεγαλύτερη συνέπεια πρὸς τὸ ἀρχέτυπο, γιατί ὁ γραφέας μὴ μπορώντας νὰ διακρίνει τὸ *m* στὸ μέσο τῆς λέξης *Septimilla* προτίμησε νὰ τὸ παραλείψει, διαιρώντας τὴ λέξη στὰ δύο, παρὰ νὰ γράψει κάποιον ἄλλο γράμμα κατὰ τὴν κρίση του. Ἡ γραφὴ ὅμως τοῦ *X* (*Ipsithila*) φανερώνει τὴν αὐθαίρετη ἐπέμβαση τοῦ γραφέα ποὺ θεωρώντας τὸ μισοσβησμένο *m* ὡς *iti* ἢ *in* καὶ ἐπηρασμένος ἀπὸ τὰ ἄλλα δύο *i* δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ *m*, γιὰ νὰ μὴ γράψει *ipsi-iti-illa* ἢ *ipsi-in-illa*, ποὺ ἀσφαλῶς δὲ θὰ τοῦ ἔδιναν νόημα, ἔγραψε *th* ἀντὶ *m*· τὸ *iti* ὅμως ἢ καὶ τὸ *in* παλαιογραφικὰ δὲν ἔχουν καμιὰ διαφορὰ ἀπὸ τὸ γράμμα *m*· πρβ. ἐδῶ καὶ τὴ διόρθωση τοῦ Baehrens¹ (*Ipsimilla*). Ὅσο γιὰ τὸ ἕνα *l* τῆς κατάληξης, αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τίς πιὸ συνηθισμένες παραλείψεις τῶν γραφέων:

- 100.1   Aufillenum, Aufillenam: aufilenum, -nam *X, O*
 110.1   Aufillena: aufilena *X, O*
 66.66   Callisto: calixto *X, O*
 67.33   Mella: melo *O*, mello *X*

β) Τὸ *t* ἐπίσης τοῦ *Septimilla* δὲν εἶναι διόλου δύσκολο νὰ θεωρηθεῖ *s*, καὶ τέτοια παραδείγματα ἔχουμε ἀρκετὰ ἀπὸ τοὺς δύο κώδικες:

- 60.1   Libystinis: libisinis *X*, libissinis *O*
 64.275   refulgent: refulgens *X, O*
 114.1   mentula: mensula *X, O*

1. Ὁ.π., σ. 332, σημ. 2.

γ) Παραδείγματα, όπου οι δύο κώδικες δίνουν i αντί e (χωρίς να συμπίπτουν με αρχαίους τύπους) αφθονούν στο κείμενο¹. ένδεικτικά αναφέρω:

64.402 poteretur: potiretur X, O
 64.276 liquentes: liquentis X, O
 64.330 mentem: mentis X

B'. Μετρικά

Amabo, mea dulcis Ipsitilla (α)

Amabo, mea dulcis Septimilla (β)

Με το αρχικό s του Septimilla ή λήγουσα του dulcis (β) γίνεται θέσει μακρά εξαιτίας των δύο (ss), ενώ ο φαλαίκειος στίχος του ποιήματος χρειάζεται άπωσδήποτε βραχεία συλλαβή στη θέση αυτή (XX, —U—U—U—X). Το πρόβλημα όμως δεν είναι άλλο: πρώτα πρέπει να τονίσουμε ότι ο ποιητής μας δεν είναι ο αυστηρός τηρητής των μετρικών κανόνων², όπως ο Βιργίλιος, και δεύτερο ότι στο ίδιο το έργο του έχουμε ένα ακριβώς όμοιο παράδειγμα στο 116.8³.

at fixus nostris tu dabis supplicium (ήμεπές)

όπου τα δύο (ss) δεν επηρεάζουν τη βραχύχρονη λήγουσα του dabis κáνοντάς την θέσει μακρά.

Σχετικά με το μετρικό μας πρόβλημα, τη συνάντηση δηλ. δύο (ss), (τελικού και αρχικού αντίστοιχα δύο λέξεων) ή s και άλλου διαφορετικού συμφώνου που δεν επηρεάζουν τη βραχύχρονη λήγουσα, μάς πληροφορεί ο Κικέρων⁴, όταν μιλάει για τους «poetae novi» και τις καινοτομίες τους στην παρα-

1. Για πληρέστερη ενημέρωση σχετικά με παρόμοια λάθη των αντιγραφών των κωδίκων του Κατούλλου βλ. F. Simpson, *Select Poems of Catullus*, Λονδίνο 21879 (άνατ. 1971), σ. XLIV.

2. Βλ. R. Ellis, *A Commentary on Catullus*, 'Οξφόρδη 1876, προλεγόμεν., σσ. XVIII-XXII· πρβ. και Merrill (*Catullus*, έπανέκδ. από τον J. Elder, Harvard, Cambridge/Mass. 1951), σσ. XLIX-L.

3. 'Ο D. O. Ross (*Style and Tradition in Catullus*, Harvard, Cambridge/Mass. 1969, σ. 145) θεωρεί πιθανό το γεγονός ότι έδω ό Κάτουλλος παραθέτει φράση από κάποιο έπίγραμμα του αντιπάλου του, για να τον προσβάλει. Παρόμοια σχεδόν μετρικά προβλήματα έχουν δημιουργηθεί και για τα ποιήματα 23.27 και 29.23· βλ. σχετική φιλολογική κριτική. Για διαφορετική άποψη βλ. Ellis, σχόλια στο 116.8 και Neudling (δ.π., σ. 332, σημ. 2), σ. 77.

4. Κικ. *Orat.* XLVIII 161: «...quod iam subrusticum videtur, olim autem politius...postreman litteram detrahebant, nisi vocalis insequabatur. Ita non erat ea offensio in versibus, quam nunc fugiunt poetae novi». Πρέπει να τονίσουμε έδω πώς

δοσιακή τεχνική τῆς ποίησης. Τὸ φαινόμενο λοιπὸν ποὺ παρατηρεῖται, λέει, σ' ὀλόκληρη τὴν ἀρχαία λατινικὴ ποίηση, καὶ ἴσχυε καὶ στὶς ἡμέρες του, δηλ. τὸ τελικὸ s μιᾶς βραχύχρονης λήγουσας νὰ ἐκθλιβεται, ὅταν ἡ ἐπόμενη λέξη ἀρχίζει μὲ σύμφωνο, ἀντὶ νὰ παραμένει κἀνοντας θέσει μακρὰ τῆ βραχύχρονη λήγουσα, δὲν παρατηρεῖται στοὺς «νεωτεριστὲς ποιητὲς» τῆς ἐποχῆς του· μάλιστα αὐτοὶ εἶναι οἱ πρῶτοι (ἐνμέρει καὶ ὁ Λουκρήτιος) ποὺ ἄρχισαν νὰ ἀποφεύγουν στὴν ποίησή τους τὴν ἐκθλιψὴ τοῦ τελικοῦ s πρὶν ἀπὸ σύμφωνο.

Ἦταν λοιπὸν ἐπόμενο καὶ πολὺ φυσικὸ νὰ ὑπάρχουν τέτοιες παραβάσεις στὸ ἔργο τοῦ Κάτουλλου, ἀφοῦ κι ὁ ἴδιος, ὅπως ὁ Κικέρωνας, πολὺ πιθανὸ ἔγραψε τὰ νεανικά του ποιήματα σύμφωνα μὲ τὴν παλιὰ τεχνικὴ καὶ τοὺς παλαιούς μετρικοὺς κανόνες. Αὐτὸ ἐνισχύεται κι ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι στὴν ποίησή του συναντοῦμε ἀρκετὰ ἀρχαῖα στοιχεῖα¹, παρόλο ποὺ οἱ «νεωτεριστὲς» εἶχαν σπάσει κάθε δεσμὸ μὲ τὴν παράδοση. Ἔτσι ἐνῶ στὸν Ἔννιο ἀφθονοῦν τὰ παραδείγματα ἐκθλιψῆς τοῦ τελικοῦ s, στὸ Λουκρήτιο (ποὺ εἶναι λίγο μεγαλύτερος ἀπὸ τὸν Κάτουλλο) ἀρχίζουν νὰ σπανίζουν, ἐνῶ στὸν Κάτουλλο ἔχουμε τὸ μοναδικὸ παράδειγμα στὸ 116.8 (τουλάχιστο στὸ σωζόμενο σήμερα ἔργο του, γιατί ὑπάρχει καὶ ἡ ἄποψη² πὼς τὰ νεανικά του ποιήματα ἔχουν χαθεῖ ὅλα, καὶ ἴσως ἐκεῖ, κατὰ τὴ γνώμη μας, νὰ ὑπῆρχαν παρόμοια παραδείγματα) καὶ τέλος στὸ Βιργίλιο κανένα. Ἐπιπλέον, πρέπει νὰ σημειώσουμε καὶ πάλι τὴν ἀνεκτικότητά τοῦ Κάτουλλου στὴν τήρηση τῶν μετρικῶν κανόνων προκειμένου νὰ διατηρήσει τὸ ρυθμὸ τοῦ ποιήματος, καὶ νὰ θεωρήσουμε πολὺ λογικὴ τὴν ἄποψη τοῦ R. Ellis (ἔ.π., σ. 336, σημ. 2), ὅταν σχολιάζοντας τὸ στ. 116.8 γράφει: «it is noticeable that the elided s precedes another s; probably Catullus would not have admitted it before any other letter».

Γ'. Αἰσθητικά

Ἄν προσέξουμε τὸ κείμενό μας ἀπὸ αἰσθητικὴ ἄποψη, παρατηροῦμε ὅτι

ὁ χαρακτηρισμὸς «subrusticum» δὲν ἔχει τὴ βαρύτητα καὶ ἰσχύ ποὺ ἔχει γιὰ τοὺς ποιητὲς τοῦ 44 π.Χ., χρονολογία συγγραφῆς τοῦ «Orator» ἀπὸ τὸν Κικέρωνα, ἀφοῦ ἔχει παρέλθει ἕνα τέταρτο σχεδὸν τοῦ αἰῶνα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Κάτουλλου, καὶ ἀκόμη περισσότερο ἀν τὸ ποίημα 32 δὲν ἀνήκει στὰ τελευταῖα τοῦ ποιητῆ.

1. Π.χ. uni (17.17) ἀντὶ unius, deposivit (34.8) ἀντὶ deposuit, citarier (61.42) πρβ. καὶ nitier (61.68), compararier (61.65, 70, 75)· γιὰ περισσότερα βλ. Ellis, σ. XXV καὶ Merrill, σ. 61, σημ. 8.

Γιὰ τὶς σχέσεις τῶν «νεωτεριστῶν ποιητῶν» μὲ τὴν παράδοση βλ. A. Wheeler, *Catullus and the Traditions of Ancient Poetry*, Univ. of California, Berkeley and Los Angeles 1934 (ἀνατ. 1964), σ. 78 κ.έ.

2. Βλ. σχετικὰ P. Maas, *The chronology of the poems of Catullus*, *CQ* 36 (1942) 79-82, ὅπου καὶ ἀναφορὰ στὸ ἄρθρο τοῦ M. Rothstein, *Catull und Lesbia*, *Philologus* 78 (1923) 31.

στον πρώτο στίχο όλες οι λέξεις είναι τρυφερές, έρωτικές, και σε ύψηλότερο βαθμό στο δεύτερο, χωρίς καμιά όμως υπερβολή:

Amabo, mea dulcis Septimilla,
meae deliciae, mei lepores

Έτσι η παρήχηση του φθόγγου *e* στο δεύτερο στίχο δένει τους δύο στίχους μόνο με τη γραφή *Septimilla*, γιατί μόνον έτσι υπάρχει ισορροπία του φθόγγου *e* στους δύο στίχους.

Καταλήγοντας, συμπεραίνουμε πώς η γραφή *Septimilla*, αν και είναι *lectio facilior* συγκριτικά με τις γραφές που έχουν προταθεί ως τώρα, πρέπει να ήταν η αρχική του ποιητή μας. Αυτό ενισχύεται από τα σοβαρά λάθη των γραφέντων των δύο κωδίκων (*X* και *O*) σε παρόμοιες με το 32.1 περιπτώσεις και μάλιστα προκειμένου για πολύ γνωστές λέξεις (βλ. σσ. 334-6), από τις μετρικές παραβάσεις του Κάτουλλου (σ. 336, σημ. 2) και ιδιαίτερα από την περίπτωση του 116.8. Στο σύνολό τους οι άλλες γραφές είναι τύποι «αμάρτυροι», εκτός από εκείνη του *Herrmann* που απορρίπτεται, κυρίως γιατί δεν έχει κανένα μετρικό παράλληλό της. Δε μάλιστα εμποδίζει λοιπόν τίποτε, ούτε παλαιογραφικά ούτε μετρικά ούτε και από αισθητική άποψη, να δεχτούμε τη γραφή *Septimilla*. Αποκοτούμε έτσι ένα ακόμη πραγματικό πρόσωπο στη συντροφιά του ποιητή, αν και άγνωστο από άλλες πηγές λόγω ακριβώς της ιδιότητάς του.

Τέλος, συμπληρωματικά θα έπρεπε να αναφέρουμε ότι τον επιστολικό χαρακτήρα του ποιήματος φανερώνει ο στ. 3 (*iube ad te veniam meridiatum* = δώσε έντολή (απάντησέ μου) να έρθω να πλαγιασούμε μαζί το απόγευμα που σημαίνει ότι ο κομιστής της επιστολής πρέπει να φέρει πίσω στον Κάτουλλο μια απάντηση¹ της κοπέλας. Τί πιο φυσικό λοιπόν σε μια επιστολή να προσφωνείται ο αποδέκτης ονομαστικά και με το χαϊδευτικό του μάλιστα, παρά με κάποια άλλη προσφώνηση, όπως «άφέντρα» ή «κουκλίτσα» (*Ipsimilla* ή *Ipsulilla*). Έξάλλου είναι χαρακτηριστικό των ποιητών να θέλουν να απαθανατίζουν στα έργα τους πρόσωπα φιλικά και μή². Μπορούσε επίσης να δημιουργηθεί κωμικό επεισόδιο, αν ο κομιστής της επιστολής την παράδινε σε κάποιο άλλο πρόσωπο, αφού δεν αναφερόταν σ' αυτήν το πραγματικό όνομα του αποδέκτη· κάτι τέτοιο όμως είναι στοιχειώο μόνο της κωμωδίας και όχι της λυρικής ποίησης. Το λεξιλόγιο επίσης του ποιήματος (*nequis liminis obseret tabellam*³, στ. 5, *novem continuos fututiones*, στ. 8, και ... *et satur*

1. Kroll, ό.π. (...das ein puer zu einem *scortillum* bringen soll, um sogleich mit der Antwort zurückzukehren).

2. Πρβ. Κάτουλλ. 68.47-50, 6.16-17 και 40.7-8.

3. Ό R. Ellis (ό.π.) σχολιάζοντας στο 32.5 (*tabellam*) πιστεύει πώς το *tabellam*

supinus/pertundo tunicamque palliumque, στ. 10-11) αποδεικνύει την ιδιότητα του ἀποδέκτη (scortillum) ἀλλὰ καὶ τὴν ἔλλειψη κάθε ἐνδοιασμοῦ νὰ ἀποκρύψει ὁ ποιητὴς τὸ πραγματικὸ ὄνομα τῆς κοπέλας.

Δὲν εἶχε λοιπὸν κανένα λόγο ὁ Κάτουλλος νὰ χρησιμοποιήσει κάποιο ψευδώνυμο (ἴσως ἑλληνικὸ) γιὰ νὰ ἀποκρύψει τὴν ταυτότητά της, ὅπως στὴν περίπτωση τῆς παντρεμένης ἐρωμένης του Clodia πού γι' αὐτὸ τὴ μετονόμασε Lesbia¹. Τὸ ὄνομα Septimia ἐξάλλου εἶναι ἀρκετὰ κοινὸ (βλ. παρακάτω) καὶ μάλιστα στὴν ὑποκοριστικὴ του μορφή. Στὸ ἔργο τοῦ ποιητῆ συναντοῦμε ἀρκετὰ λατινικὰ γυναικεῖα ὀνόματα ἑταιρῶν ἢ μῆ, ὅπως Postumia (27.3), Ameana² (41.1), Quintia (86.1), Quintilia (96.6), Aufillena (100.1)· πρέπει νὰ τονιστεῖ ἐδῶ ιδιαίτερα τὸ γεγονός ὅτι τὸ μοναδικὸ ἑλληνικὸ ὄνομα πού δίνει σὲ γυναίκα (ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Λεσβία του) εἶναι τὸ Acme (Ἀκμή) στὸ 45.1, καὶ μάλιστα γιὰ πρόσωπο ἀνύπαρκτο, πλάσμα ἰδανικὸ τῆς ἐρωτικῆς ποιητικῆς φαντασίας του³.

Ἄνόματα τοῦ τύπου Septimilla καὶ μάλιστα ἑταιρῶν συναντοῦμε ἄφθονα στὴ λατινικὴ ποίηση. Ἔτσι, στὸ Μαρτιάλη π.χ., ἔχουμε: Maronilla (1.10.1),

---

ἀναφέρεται στὴν πόρτα «one *tabula* is mentioned here, as Horace mentions one *foris* S.1.2.67», καὶ ὁ Kroll ἐρμηνεύει παραπλήσια δίνοντας σ' ὄλο τὸ στίχο τὸ νόημα πὼς ὁ Κάτουλλος φοβᾶται, μήπως ἡ κοπέλα κοιμηθεῖ μέσα μανταλώνοντας τὴν πόρτα καὶ τὴ βρεῖ ὁ ἴδιος κλεισμένη, ὅταν πάει νὰ τὴν ἐπισκεφθεῖ. Κατὰ τὴ γνώμη μας, τὸ *tabella* (ὑποκορ. τοῦ *tabula*) ἀναφέρεται στὴν πινακίδα πού εἶχαν κρεμασμένην οἱ ἑταῖροι στὴν πόρτα τους μὲ τὴν ἐπιγραφή «occupata», ὅταν ἦταν ἀπασχολημένες στὸ ἔργο τους, πρβ. Πλαῦτ. *Asin.* 760 «in foribus scribat occupatam esse se», βλ. καὶ *RE VIII* 2 (1913) στήλη 1344, στ. 20 κ.έ..

1. Πρβ. Ἄπουλλιος, *Apolog.* X «Eadem igitur opera accusent C. Catullum, quod Lesbiam pro Clodia nominarit, et Tigidam similiter...». Βλ. ἐπίσης καὶ H. J. Rose, *A Handbook of Latin Literature*, Λονδίνο 1936 (ἀνατ. 1967), σ. 283: «all great cities, and Rome especially had a large courtesan-class, or rather a whole series of such classes, from women who were almost the wives of their lovers... For an unmarried man to amuse himself in this way, so long as he observed moderation and did not ruin his health or his estate, was considered at most a piece of levity, not becoming to the serious minded... Here, then, was an excellent subject but moderately intense, and their expression did not mean laying bare the intimacies of family life to the eyes of the reading public».

2. Ἄν καὶ στὸν TLL σημειώνεται: «Ameana, nom. mul.; cf. Ammaeus sub Ammianus?», ὅπου καὶ «Ammianus (Amianus), -a cogn. an graecum est?», οἱ διορθώσεις ἐντούτοις πού ἐπιχειρήθηκαν καὶ ἐδῶ ἀφθονοῦν προτείνοντας ὀνόματα γνήσια λατινικά· βλ. τὸ πλοῦσιο κριτικὸ ὑπόμνημα τῶν ἐκδ. Bardou (ὁ.π., σημ. 1) καὶ Gazzaniga (*Catulli Veronensis Liber*, Corpus Script. Latin. Paravianum, Τουρίνο³1966).

3. Βλ. σχετικὰ τὰ ἄρθρα τῶν D. O. Ross, *CPh* 60 (1965) 256 κ.έ. καὶ H. A. Kham, *Latomus* 27 (1968) 3 κ.έ.

Vetustilla (3.93.1), Secundilla (2.65.4), Atticilla (12.79.4), Postumilla (12.49.3)· τὸ ἴδιο ὄνομα (Septimia), χωρὶς τὴν ὑποκοριστικὴ κατάληξη, τὸ συναντοῦμε στὸν Κικέρωνα (*Ad Att.* 16.11.1 καὶ στὸ *Fam.* 9.12.2, ὅπου ὑπονοεῖται), καθὼς καὶ σὲ πλῆθος ἐπιγραφῶν¹. Μὲ τὴ μορφή Septimilla σὲ ἀρκετὲς ἐπίσης ἐπιγραφές², ἐνῶ τὸ ἀρσενικὸ Septimillus στὸν ἴδιο τὸν Κάτουλλο³ (45.13).

Μὲ τὴ διαπίστωση⁴ λοιπὸν πὼς πρόκειται πραγματικὰ γιὰ ἐπιστολικὸ ποίημα καὶ ποὺ ἀπευθύνεται σὲ ὑπαρκτὸ πρόσωπο καὶ μὲ πραγματικὸ ὄνομα⁵, καὶ μὲ βάση α) τὴ μετρικὴ παρέκκλιση, τὴν ἔκθλιψη δηλ. τοῦ -s καὶ β) τὸ περιεχόμενο⁶ τοῦ ποιήματος, μποροῦμε νὰ ἐντάξουμε τὸ ποίημα ἀνάμεσα στὰ

1. Βλ. *RE* II A2 (1923), στήλη 1577, ὅπου καὶ παραπομπές στὸ CIL.

2. Βλ. *Maff. Mus. Ver.* 373.4.

3. Ἰδιαίτερη συμπάθεια ἔχει ὁ Κάτουλλος στὴ χρῆση ὑποκοριστικῶν· χρησιμοποιοεῖ 90 καὶ περισσότερους τέτοιους τύπους σὲ σύνολο 116 ποιημάτων· βλ. σχετικὰ F. Simpson, ὁ.π., σσ. 185-186 καὶ S. Platner, *Diminutives in Catullus*, *AJPh* 3 (1895) 186-202· πρβ. ἐπίσης καὶ τὴν ἀπάντηση τοῦ ἴδιου (c. 16) στὶς ἐπικρίσεις τῶν ἀντιπάλων του γιὰ τὴ χρῆση τρυφερῶν λέξεων καὶ τὰ παρόμοια, καθὼς καὶ R. Ellis, *προλεγόμεν.*, σ. XXIII («hardly any of the poems, if we except the shorter epigrams, is without them (diminutives)»).

4. Βλ. σημ. 3 στὴ σ. 332 καὶ σημ. 1 στὴ σ. 338.

5. Πρβ. ἐδῶ τίς ἀμφιβολίες τοῦ Ellis γιὰ τὸ ὄνομα: «it is doubtful whether the name is an actual one or coined».

6. Ἕνα τόσο αἰσχρὸ ποίημα γιὰ μιὰ κοινὴ πόρνη ποὺ τὴ χαρακτηρίζει σὰν «deliciae» καὶ «leproses» (στ. 2), χαρακτηρισμοὺς ποὺ συνήθως ἀποδίδει στὴ Λεσβία του μόνο, φαίνεται ὅτι εἶναι ψυχροσυναισθηματικὰ σχεδὸν ἀπίθανο γιὰ τὸν Κάτουλλο νὰ γράφτηκε τὴν ἐποχὴ ποὺ εἶχε σχέσεις μὲ τὴ Λεσβία, ἀκόμη καὶ στὴ διάρκειά τῆς προσωρινῆς διακοπῆς τοῦ δεσμοῦ τους, γιὰτί, ὅπως ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος (c. 87.3 - 4), «nulla fides ullo fuit umquam foedere tanta/quantum in amore tuo ex parte reperta mea est». Θὰ πρέπει ἐπίσης νὰ ἀποκλείσουμε καὶ τὴν πιθανότητα νὰ γράφτηκε στὸ διάστημα μεταξύ τῆς ἐπιστροφῆς του ἀπὸ τὴ Βιθυνία καὶ τοῦ θανάτου του (θέρους τοῦ 56-54 π.Χ.) πρῶτα γιὰτί, ἀπογοητευμένος καθὼς ἦταν ἀπὸ τὸ διπλὸ πλῆγμα τοῦ θανάτου τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ τῆς ἐγκατάλειψής του ἀπὸ τὴν ἀγαπημένη του, δὲν εἶχε καμιά διάθεση, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὴ δύναμη, (πρβ. c. 68: «quod mihi fortuna casuque oppressus acerbo», στ. 1, «nec veterum dulci scriptorum carmine Musae/oblectant, cum mens anxia pervigilat», στ. 7-8) νὰ γράψει ποίηση, καὶ πολὺ περισσότερο ἓνα αἰσχρὸ ἐρωτικὸ ποίημα, ὅπως τὸ 32· δεῦτερο, τὰ ἐρωτικὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ ποιητῆ στὸ χρονικὸ διάστημα 56-54 π.Χ. στρέφονται στὸ νεαρὸ Iuventius καὶ ὄχι σὲ γυναικεῖα πρόσωπα (ἡ Postumia του c. 27 εἶναι μᾶλλον φιλικὸ πρόσωπο ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του, βλ. Neudling, ὁ.π., σ. 149, ἐνῶ ἡ Aemilia τῶν c. 41 καὶ 43 εἶναι φίλη τοῦ Mamurra καὶ ὄχι δική του καὶ κάνει λόγο γι' αὐτὴν περισσότερο γιὰ νὰ προσβάλει τὸν ἐραστὴ τῆς καὶ τὴν ἴδια φυσικά). Τὸ ποίημα ἐπίσης ἀποπνέει νεανικὸ ἐνθουσιασμὸ καὶ κεφατὴ διάθεση χωρὶς νὰ ὑπάρχει οὔτε ἔχνος σκεπτικισμοῦ καὶ ἀπαισιοδοξίας, ἢ προβολῆς, χαρακτηριστικὰ ποὺ διαφοροποιοῦν τὰ τελευταῖα του ποιήματα ἀπὸ τὸ προηγούμενο ἔργο του.

νεανικά ἔργα τοῦ ποιητῆ (αὐτὰ ποὺ ἔγραψε πρὶν τὸ 61 π.Χ., ἔτος¹ ποὺ συνάπτει τὸ δεσμό του μετὰ τῆ Λεσβία), ἴσως σ' αὐτὰ ποὺ δὲ συμπεριλαμβάνονταν στὴ συλλογὴ ποὺ ἀφιέρωσε στὸν Κορνῆλιο Νέπωτα καὶ ποὺ κάποιος ἐκδότης ἢ φίλος ἀργότερα τὰ ἐνσωμάτωσε στὸ κύριο ἔργο του.

Θεσσαλονίκη, Πανεπιστήμιο

Λ. Μ. ΤΡΟΜΑΡΑΣ

---

1. Βλ. Wheeler (ἔ.π., σ. 337, σημ. 1), σ. 92.